

VILKO NOVAK IN NJEGOVE PODOBE

Pregledni znanstveni članek | 1.02

Izvilleček: Avtor v prispevku, pripravljenem za simpozij ob stoletnici rojstva prof. dr. Vilka Novaka (Beltinci, 20.–21. 8. 2009), poskuša na podlagi kritičnega branja njegovih prispevkov in nekaterih biografskih in bibliografskih prispevkov, spominskih zapisov in utrinkov o njegovem življenju in delu, ki so nastajali v časovnem obdobju zadnjih dveh desetletij, pokazati, kako so se te podobe Vilka Novaka doslej zaris(ov)ale v etnološki disciplinarni zgodovini. Omenjenim podobam prof. Novaka avtor dodaja še podobo, ki jo njegovo delo ponuja z vidika zgodovine vede.

Ključne besede: biografija, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, Vilko Novak, zgodovina etnologije, osebnosti in etnološke institucije

Vilko Novak je bil v svojem življenju že nekajkrat jubilat. Tako je plejada kratkih in daljših pregledov njegovega življenja in dela vse daljša in narašča tudi po simpoziju ob stoletnici njegovega rojstva (Beltinci 20.–21. 8. 2009). Hkrati pa to pomeni, da se v številnih prispevkih o Vilku Novaku in njegovem delu že dalj časa ponavljajo ustaljene ocene, mnenja in presoje, ki ostajajo trden okvir razmišljanj o Novaku in njegovih dosežkih; okvir, iz katerega je in bo težko kar tako izstopiti. V pričujočem prispevku, ki sem ga kot uvodnega predstavil na simpoziju ob stoletnici rojstva Vilka Novaka, bi se želel, ker zgodovina vede potrebuje nenehne interpretacije in reinterpretačije, čim bolj izogniti ponavljanjem, in to skladno z danes samoumevnim stališčem, da je pravzaprav vsak pogled v preteklost neizbežno in kar na nekaj ravneh zaznamovan s subjektivnimi pogledi, nazori in prepričanji pisca. Tako na ravni vseh (zapisanih) virov, nazorov ter prepričanj, ki govorijo o prof. Novaku in njegovem delu, nato na ravni nazorov in pogledov številnih piscev, ki so o njem pisali ob njegovih številnih življenjskih jubilejih in nazadnje na ravni nazorov in prepričanj zadnjega v vrsti piscev – v tem primeru mene. Pa to še ni vse – kje vmes so skriti še kakšni drugi »zasloni«, ki nam zakrivajo pogled in onemogočajo dostop do celotne »resnice« o Vilku Novaku in njegovem delu; pri tem je treba upoštevati še »zaslone«, ki so Novaku samemu kot »zgodovinarju vede« o(ne)mogočali dostop do avtorjev, o katerih je pisal, pa »zaslone«, ki so motili njihov pogled ... in tako dalje v neskončnost!

Niti sam referat na simpoziju niti pričujoča razširitev za objavo v *Glasniku SED* tako zahtevne naloge, kot je celovita (re)interpretacija vloge in pomena Vilka Novaka v slovenski (jugoslovanski in evropski) etnologiji, ne more predstaviti; lahko je le njen poskus oziroma predstavi lahko le nekatera izhodišča tovrstne obravnave. Pri splošnem ocenjevanju njegovega dela in še bolj pri ocenjevanju njegovega dela na področju zgodovine etnologije imamo namreč podoben problem, o katerem Jurij Fikfak piše v svojem pregledu narodopisja v 19. stoletju: Fikfak (samo)krično zapiše, da pri njegovem delu pravzaprav ne gre za »pravo

Abstract: Read at a conference celebrating the 100th anniversary of the birth of Professor Vilko Novak (Beltinci, August 20-21, 2009), this paper will explore the many portrayals and images of Vilko Novak that have been created in the course of ethnological history. It is based on a critical examination of Novak's publications, biographical and bibliographical articles, memorial articles, and short notes on his life written during the last two decades. The paper will thus contribute yet another image of Vilko Novak, this time constructed from the viewpoint of the history of ethnology.

Key Words: biography, Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, Vilko Novak, history of ethnology, personalities, and ethnological institutions

zgodovino etnologije« (1999: 17), temveč prej za nekako skico oziroma

podobo narodopisja, ki odseva tudi podobo vede, ki je interpretativna; torej niti objektivna in niti subjektivna, ampak je, kot pravi ameriški antropolog Agar, interpretacija, ki povezuje miselni svet bralca in informatorja v tretjem; v svetu pisca – raziskovalca.

Podobno imamo tudi mi opraviti ne samo z eno podobo, ampak s podobami Vilka Novaka, ki so se doslej že dokaj ostro začrtale v različnih znanstvenih, strokovnih in poljudnih ter prigradnih besedilih o njem oziroma njegovem delu. Ti so na eni strani že začeli dobivati podobe in poteze mita o Vilku Novaku; ta je najprej predvsem »slavilna«, a se hkrati v zadnjem desetletju že pojavljajo tudi novi, bolj kritični pogledi in (re)interpretacije njegovega dela in pomena za razvoj etnologije (in antropologije) pri nas, ki se seveda od prvih znatno razlikujejo. Pri zadnjih seveda ne gre več za poskuse zmanjševanja ali povečevanja ugleda, ki ga bosta osebnost in delo Vilka Novaka v zgodovinskih obravnavah vede nedvomno obdržala. Gre preprosto za drugačne poteze in podobe, ki so prej ostale prezrte – neopažene, pa sta jih novi čas in novi pogledi v etnologiji in kulturni antropologiji neizbežno prinesli na dan.

Novakova biografija ...

Naj najprej navedem nekakšen standardni nabor podatkov o prof. Novaku, ki smo jih lahko že marsikje prebrali (Jezernik 1999: 167–168; Slavec Gradišnik 2000: 11–14; Ramšak in Slavec Gradišnik 2004: 367–368;) in že imajo status nekakšnega trdnega okvira, ki se najbrž ne bo več veliko spreminjal. Vilko Novak, rojen v Beltincih leta 1909, umrl pa v Ljubljani leta 2003, je bil dejaven predvsem kot etnolog in slavist. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je študiral zgodovino južnoslovanskih jezikov in slovenistiko ter tam leta 1933 diplomiral. Kot gimnazijski oziroma srednješolski profesor je poučeval v Mariboru, Murski Soboti, Kranju, Senti in Ljubljani. Leta 1940 je postal eden prvih študen-

* Doc. dr. Jože Hudales, univ. dipl. soc. in zgod., docent na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: joze.hudales@ff.uni-lj.si

tov na takrat ustanovljeni katedri za etnologijo z etnografijo na ljubljanski univerzi, na kateri je začel predavati dr. Niko Zupanič. Žal je zaradi vojne po dveh semestrih odšel najprej v Zagreb k prof. Gavazziju, nato pa v Budimpešto, kjer je leta 1944 začel slavistično obravnavo Štefana Küzmiča kot prekmurskega prevajalca biblije. Po drugi svetovni vojni je v Ljubljani nadaljeval prekinjeni študij etnologije ter leta 1947 še drugič doktoriral pri dr. Niku Zupaniču, tokrat z delom *Ljudska prehrana v Prekmurju*. Od leta 1948 je bil zaposlen najprej kot asistent na Filozofski fakulteti oziroma na Oddelku za etnologijo, od leta 1955 kot docent, od leta 1973 do upokojitve leta 1976 pa kot redni profesor. Kot upokojeni profesor je predaval do leta 1978. Med letoma 1957 in 1974 je bil tudi predstojnik Oddelka.

Zelo jedrnat povzetek njegovega pedagoškega in znanstveno-raziskovalnega delovanja v etnologiji je njegova »uradna« bio-bibliografija, objavljena v *Zborniku ob 80-letnici FF*; ta poleg zgornjih podatkov našteva še naslednja pomembna dejstva: s študijskim letom 1955/56, ko je postal dr. Vilko Novak docent in po upokojitvi profesorja Županiča leta 1957 za celo desetletje spet ostal edini učitelj na Oddelku, se je začel širiti obseg predavanj in vaj. Poleg predavanj o občji etnologiji je Novak uvedel sistematična kurza o etnologiji Južnih Slovanov in etnologiji narodov Evrope. Predavanja iz neevropske etnologije je prevzel profesor Milovan Gavazzi iz Zagreba, v študijskem letu 1967/68 pa hkrati z občjo etnologijo kot docent dr. Vekoslav Kremenšek. S tem sta bili poleg katedre za regionalno etnologijo zasedeni še katedri za občjo in neevropsko etnologijo. Navedeni predmeti so ostali temelj študijskega programa na Oddelku pravzaprav do danes, ob tem pa je bil predmetnik večkrat spremenjen in dopolnjen (Jezernik 2000: 175).

Že v tridesetih letih 20. stoletja se je Novak posvetil raziskovanju prekmurskega slovstva, jezika, zgodovine, pokrajine, ljudi in njihove kulture in o tem objavil številne strokovne članke, biografske in bibliografske ter uredniške prispevke. Njegovi etnološki spisi, objavljeni v domači in tuji etnološki periodiki ali kot samostojni spisi, pa so bili posvečeni tako materialni, družbeni kot duhovni kulturi Slovencev, sistematični vede, slovenski ljudski kulturi in njeni sestavi, posamičnim kulturnim pojavom (zlasti iz materialne kulture), zgodovini etnološkega raziskovanja. Skratka, posegal je na skoraj vsa temeljna področja etnološke vede. Ob tem je z množico recenzij, kritik, polemik in prevodov osvetljeval narodnostno problematiko in širša kulturnozgodovinska vprašanja v Prekmurju ter slovensko-madžarske stike. Slovarpisno je predstavil staro knjižno prekmurščino in beltinski govor, uredil in komentiral za kulturo in zgodovino pomembna dela prekmurskih piscev. Za svoje raziskovalno in znanstveno delo si je prislužil številna priznanja in počastitve: bil je častni član Slavističnega društva Slovenije in Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Leta 1988 je prejel Murkovo priznanje, leta 1992 plaketo »Pro cultura Hungarica« za dolgoletno vzdrževanje slovensko-madžarskih stikov, leta 1994 naziv zaslužni profesor ljubljanske univerze ter leto pozneje Srebrni častni znak svobode RS, leta 1998 Nagrado mesta Ljubljana, leta 1999 pa Veliko nagrado Filozofske fakultete in nagrado Madžarskega etnološkega društva »Pro ethnographia minoritarum«, itd.

... in bibliografija

Novakova bibliografija je izjemna; najobsežnejšo je ob njegovi 90-letnici sestavil Franc Küzmič (2000: 21–78), ki je med leto-

ma 1924 in 2000 naštel več kot 730 zagotovo njegovih enot. In vendar pričujoča bibliografija po izjavi avtorja nikakor ni bila popolna, saj za nekatera nepodpisana besedila tudi z Novakovo pomočjo ni bilo več mogoče ugotoviti, ali jih je res napisal on ali pa morda kdo drug. Irena Keršič je v *Etnologu* ob Novakovi 90-letnici ugotavljala, da je Vilko Novak v predvojnem Zupaničevem in Ložarjevem *Etnologu*, v Orlovem *Slovenskem etnografu* (od leta 1948 do leta 1963) in nato v *Etnologu* po preimenovanju v letu 1992 napisal kar 57 člankov in prispevkov,

v katerih je bralce seznanjal s študijami o posameznih temah materialne kulture. Bralcem je s številnimi razpravami in članki približal Prekmurje, jih seznanjal z madžarsko, s hrvaško in z drugimi etnografijami, pa tudi s pomembnimi ljudmi in z njihovim delom s širšega evropskega prostora (Keršič 1999: 208).

S tem se Vilko Novak vsekakor uvršča med najpomembnejše in najplodovitejše sodelavce omenjene revije. Omenjena bibliografija najbolje potrjuje samoznako Vilka Novaka, ki je pogosto citirana in povsem umestna ter prav nič hvalisava, predvsem zato, ker je resnična: »Delal sem za dve stroki (etnološko in slavistično) in še za fakulteto«, ki najbolj zgoščeno povzema njegovo znanstveno predanost etnološkemu, slavističnemu pa tudi filološkemu in kulturnozgodovinskemu raziskovanju (Slavec Građišnik 2000: 11).

Njegovim samostojnim delom: *Ljudska prehrana v Prekmurju*, Ljubljana 1947; *Slovenska ljudska kultura*, Ljubljana 1960; *Über den Charakter der Slowenischen Volkskultur in Kärnten*, München 1973; *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana 1976; *Raziskovalci slovenskega življenja*, Ljubljana 1986; *Štefan Kühar, Ljudsko izročilo Prekmurja*, Murska Sobota 1988, so se že v pozni starosti pridružili še nove polemike in članki, posthumno pa sta leta 2004 in 2006 izšli še dve knjigi: *Zgodovina iz spomina* (ZRC SAZU 2004), ki vsebuje ponatis člankov Vilka Novaka v osmih številkah soboškega *Vestnika* letnika 1997, v katerih se je kritično odzval na stališče Tiborja Zsige v knjigi *Muravidék-től Trianonig* (Od Pomurja do Trianona), ki jo je leta 1996 izdal lendavski madžarski kulturni zavod. Leta 2006 pa je posthumno izšlo še eno njegovih največjih in najobsežnejših del, to je *Slovar stare knjižne prekmurščine*, zgodovinsko-narečni slovar jezika, ki se je na ozemlju med Muro in Rabo uporabljal in razvijal v času od prve knjige v prekmurščini (1715) do leta 1919, obsega pa 14.880 iztočnic in 2.407 podiztočnic.

Novakova človeška podoba

Ob tako suhoparnih, v resnici pa izjemno povednih podatkih, lahko le potrdimo, da je prof. Vilko Novak ena najpomembnejših osebnosti slovenske etnologije dvajsetega stoletja. Ob to njegovo že dokaj utrjeno podobo, ki jo zarisujejo valorizirani in faktografski podatki o njegovem delu, pa lahko postavimo še druge podobe, ki so nastajale in se dodatno zarisovale v njegovo »pravo zgodovinsko podobo«. Najprej poteze, ki jih je prispeval Novakov življenjepis; njegovo dolgo življenje, predvsem pa njegova dolga prisotnost v javnem in znanstvenem življenju. Te poteze so vedno znova, vsaj ob vsakem njegovem življenjskem jubileju, dopolnjevale njegovo strokovno, znanstveno pa tudi človeško podobo, ki je nastajala že desetletja. In jo še vedno; tudi po njegovi smrti so jo vedno znova zarisovali, dopolnjevali pa tudi že spreminjali spominski utrinki, izjave sorodnikov, pri-

jateljcev, sodelavcev, njegovih študentov in vseh, ki so kakorkoli sodelovali oziroma se srečevali z njim. Ob njegovi osemdesetletnici je Slavko Kremenšek opozarjal zlasti na določena ponavljanja, s katerimi se neizogibno srečamo ob »bolj ali manj posrečenih ocenah jubilarntovega življenjskega dela«. Te pa ravno pri Vilku Novaku ne morejo ponuditi že kar »izostrene ocenec«, saj je še kot osemdesetletnik razpolagal z nezmanjšano delovno vneto, »bil poln mnogostranskega zanimanja, celo polemično razpoložen, kadar je to potrebno« (Kremenšek 1989: 55–56). Na teh temeljih je nastajala njegova kritika, uperjena proti tedanjim vrhovom stroke (npr. znamenitim Orlovim terenskim ekipam) in je zato v nastopnem predavanju poudaril: »... res je glavno delo samo, toda brez jasnih osnov tudi to ni mogoče in ne more biti pravilno usmerjeno« (Kremenšek 1989: 58). Novakov prispevek k razvoju Oddelka za etnologijo pa se zdi njegovemu nasledniku na Oddelku naravnost neprecenljiv; kljub »bednemu položaju etnologije« z enim samim predavateljem, ki je brez kabineta in predavalnice uspel sam izvesti vsa predavanja, izvajati vaje in prakse, hkrati pa delati še v knjižnici in poskrbeti za vso administracijo oddelka (Kremenšek 1989: 56–57). Ob vsem tem Kremenšek pristavlja še neke vrste »očitek – priznanje«, da se Novak »obstoječim razmeram navadno ni znal ali ni hotel prilagajati«, kar za stroko in institucijo ter za njega samega ni bilo koristno; a pri »Novaku si vedno vedel, s kom imaš opraviti; ni se sprenevedal, ni taktiziral. Novak deluje scela ...« (prav tam). V spominskem zapisu ob njegovi smrti (Bogataj 2003: 577–581) je bila zlasti poudarjena Novakova človeška podoba strogega, zahtevnega, a vseeno razumevajočega pedagoga, ki je na študente napravil izjemen vtis s svojim obsežnim enciklopedičnim znanjem; morda še bolj kot na predavanjih tudi na terenskih vajah, ekskurzijah in počitniških praksah. Prav tako sta med študenti etnologije sloveli njegova kritičnost do aktualnih družbenih dogajanj in izjemna duhovitost. Zanimivo in navdušeno je znal na predavanjih pripovedovati o pravih detektivskih odkritjih o posameznih avtorjih iz zgodovine slovenske etnologije, ki so ga najbolj navdušili. Zlasti pripovedi o Novakom »odkrivanju« Balthasarja Hacqueta in uporabe njegovega teksta v različnih knjigah so bila pravo odkritje tudi za njegove študente (Bogataj 2003: 597). Sicer pa naj bi se med značilne poteze njegovega znanstvenega prepričanja in delovanja vpisovala tudi njegova velika odprtost (toleranca) za različne poti v sodobni etnologiji. Prav njegovo zanimanje za vprašanja zgodovine vede ga je prepričalo, da mora biti sodobna etnologija seveda drugačna, kot je bila v Miklošičevih časih, in tako je tudi »zagovarjal tako Kremenška kot sodobno etnologijo« nasproti tistim predstavnikom tradicionalne etnologije, ki so trdili, da to sploh ni etnologija, ter pribil: »... jaz dam svobodno pot« (cit. Bogataj 2003: 580). Ob tem naj samo mimogrede spomnim, da sta tako avtor zapisa kot Vilko Novak tedaj že pozabila, da je imela njegova toleranca tudi svoje meje; leta 1992 je namreč Novak precej (ne)strpno in manj dobrohotno opazoval novi »generacijski prelom«, ki sta ga v začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja začenjala Božidar Jezernik in Zmago Šmitek (1992: 259–266 in Novak 1993: 264–267). Ob Novakovi stoletnici pa se je spet (gotovo ne zadnjič) pojavila vrsta zapisov, ki so njegovim podobam dodajale še nove. Njegova zadnja diplomantka Marija Kozar-Mukič je zapisala:

Kot univerzitetni profesor je bil strog in kritičen, zahteval je vztrajno in trdno delo ... Kot upokojenec se je sprostil. Prijazen, duhovit, moder »dedek« je postal Vilko Novak,

ki je bil v študentskih časih naš strog, a očetovski doberdelnik (2009: 8).

Največ zapisov ob stoletnici (pač pod vtisom njegovih posthumno izdanih knjig) pa nanovo valorizira njegov velikanski prispevek k raziskovanju rodnega Prekmurja:

Zaslужni profesor ljubljanske univerze, etnolog, slavist, kulturni zgodovinar, jezikoslovec, literat, prevajalec in še kaj ... je bil v Prekmurju dokaj neznan, čeprav je svoji rodni pokrajini – Prekmurju in Porabju ogromno zapustil (Rituper 2009: 8).

Za njegovo življenjsko in znanstveno pot je bila odločilna »globoka vernost in življenje v hiši strica Ivana Baše – bogojinskega župnika ga je zaznamovalo« (Kozar Mukič 2009). Tu se je začelo njegovo zanimanje za življenje in delo prekmurskih duhovnikov, kar ga je spremljalo vse življenje in doseglo svoj vrh v veličastnem delu *Slovar stare knjižne prekmurščine* (Kozar-Mukič 2009).

Še zlasti zanimivi in za njegov življenjepis precej novi so nekateri drobci o njegovih odnosih z aktualnimi oblastmi, ki naj bi mu zaradi pokončnosti in ostrega jezika prinesle kar nekaj nevšečnosti. Leta 1942 so ga madžarske oblasti zaradi članka o Slovencih in Vendih v lokalnem časopisu takole označili za zelo nevarnega: »Kot iz psa ne bo slanine, tako pač iz slovensko usmerjenega Vilka Novaka ne bo nikoli dober Madžar, zato se ga je treba paziti« (Rituper 2009: 8). Tedaj se je s posredovanjem znancev pri madžarskem kardinalu iz Estrogonu komaj izognil koncentracijskemu taborišču. Tudi po letu 1945 naj bi bil v precejšnji nemilosti:

Čas, v katerem je živel, (mu) ni bil naklonjen. Bil je globoko veren, in ker tega ni skrival, ga je oblast postavljala na stranski tir in ga celo poklicno ovirala, kar je posledično vplivalo tudi na medije, ki so o njem pogosto neopravičeno molčali, kot še o marsikom, ki je soustvarjal našo preteklost (Rituper 2009: 8).

Zanimiva je tudi naslednja epizoda iz njegovega življenja:

Obiskovanje cerkve mu je povzročalo nevšečnosti in upočasnilo napredovanje, zato je na začetku šestdesetih let zaprosil za sprejem pri podpredsedniku skupščine Marijanu Breclju, s katerim se je poznal iz študentskih let. Breclj ga je sprejel in Novak mu je povedal, da je še vedno asistent zaradi verskega prepričanja in zaradi nagajanja takratnega partijskega ideologa Borisa Ziherla. Če mu ne bodo omogočili rednega napredovanja, bo zapustil Slovenijo in odšel v Sarajevo ali Skopje, kamor so ga vabili za rednega profesorja (Rituper 2009: 8).

Izjava je seveda kronološko in vsebinsko vprašljiva in bo treba njene vire preveriti; po drugih podatkih je namreč Novak postal docent leta 1955, leta 1957 pa že predstojnik Oddelka, kar brez docenture sploh ne bi bilo mogoče. Prav tako je vprašljivo, ali bi bila Novakova »svetovno-nazorska neprimernost« manj problematična denimo v Sarajevu in Skopju kot v Ljubljani. Zagotovo pa je to vprašanje za Novakovo podobo znanstvenika in njegovo vlogo pri razvoju institucije – Oddelka za etnologijo in morebitno vloge partijskih ideologov na univerzi pri tem vsekakor sila zanimivo in vredno pozornosti.

Novakove »nove podobe«

Omenjenim podobam Vilka Novaka in njegovega dela se v zadnjem času pridružujejo še nove valorizacije in reinterpretacije. Pogledi nanj so se vsaj v enem delu vede gotovo začeli spreminjati ob velikem generacijskem prelomu v slovenski etnologiji v začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja in ob uvajanju novih antropoloških paradigem. Tedaj je bilo Novakovo ime spet v ospredju, saj je bil eden glavnih kritikov uvajanja antropologije v kurikulum Oddelka leta 1992. In to kljub temu, da je iz zgodovine vede – kot smo že zapisali – načelno dobro vedel, da se etnologija nenehno spreminja.

Poleg tega je na primer Rajko Muršič poleg Božidarja Jezernika, Zmaga Šmitka in Boruta Brumna eden glavnih protagonistov takratnih novih antropoloških pogledov, že zapisal, da so slovenski etnologi svojo vedo v začetku 50. let razumeli zelo široko komparativno kot študij Slovencev samih (etnografija) ter drugih narodov in etničnih skupin (etnologija), pri čemer je bila zlasti poudarjena prav vloga Vilka Novaka in njegove »antropološke« definicije ciljev etnologije (Muršič 2004: 114). Tudi ob nadrobnejšem pregledu prvih let razvoja Oddelka in njenega prvega učitelja Nika Zupaniča se je ponovno pokazalo Novakovo prepričanje o etnologiji kot širokem, komparativnem, analitičnem in tudi generalizirajočem študiju človeštva in človeških skupin, ki teži k razumevanju »splošne zakonitosti razvoja človeške kulture«, kot je zapisal Novak leta 1958. Ta definicija je prepoznana kot pomemben element kulturnoantropoloških in socialnoantropoloških tradicij pri nas (Muršič 2010: 132). Žal se je že po nekaj letih bistveno zožilo polje raziskav v slovenski etnologiji le na študij ene same etnične skupine – seveda predvsem slovenske, saj sta tako Vilko Novak kot Slavko Kremenšek empirično preučevala skoraj izključno Slovence. Tako se vprašanje, kako so se morebitni politični pritiski odrazili na razvoju Oddelka v njegovem času, razširi še na zanimivo vprašanje, kako in zakaj je ta antropološka zasnova, ki jo je postavil Zupanič in jo je za njim ohranjal še Novak, izginjala z Oddelka.

Kritičen pogled na Novaka sem, predvsem ob nekaterih njegovih ocenah razvoja etnologije pri nas, izpostavil tudi sam. Prvič leta 2003 ob 100-letnici mariborskega zgodovinskega društva, ki je leta 1904 začelo izdajati *ČZN* (1904–1940, n. v. 1964–do danes). Ta je bil po mojem mnenju v Novakovih spisih v primerjavi z ljubljanskim *Etnologom* (1926–1945) in *Slovenskim etnografom* (1948 do 1990 ter spet *Etnologom* od leta 1990) močno zapostavljen. Naslednji moj kritičen pogled na Novaka je bil namenjen njegovi oceni razvoja enologije v zvezi z *Etnologom*, Etnografskim muzejem in nazadnje z razvojem Oddelka in se nanaša predvsem na njegove izrazito nenaklonjene ocene Nika Zupaniča. Te so bile odločilne, da je bil Niko Zupanič cela desetletja izrazito obrobna osebnost slovenske etnologije in antropologije, kar je temeljito spremenil šele spominski zbornik ob 130-letnici njegovega rojstva (Muršič in Hudelja 2010).

Novak in zgodovina vede

Omenjeni kritični pogled na nekatere Novakove ocene slovenske etnologije v posameznih obdobjih njenega razvoja nas pripelje do vprašanja Novakovega dela na področju zgodovine etnologije. Tu je bil Novakov opus izjemen in odločilen, njegove ocene razvoja in pomena posameznih obdobj, osebnosti in del, ki so po njegovem mnenju predstavljali mejnike etnologije v prete-

klih stoletjih, so dolgo veljale za brezprizivne in so prehajale v disciplinarno zavest kot neke vrste kanoni. Na tem področju je Vilko Novak zagotovo oral ledino in tudi njegov opus je (vsaj kar zadeva pregled razvoja etnologije pri nas pred 20. stoletjem) še vedno najboljše. Svoj živi interes za zgodovino vede je izpričal že zelo zgodaj, vsekakor še pred objavo prvega obsežnejšega tovrstnega prispevka, ki ga je leta 1944 v *Narodopisju Slovencev* objavil France Kotnik (Kotnik 1944: 21–52). V uvodu v svoje najboljše tovrstno delo *Raziskovalci slovenskega življenja* (1986) je Novak namreč zapisal:

Za zgodovino stroke sem že kot slavist imel živo zanimanje, ker se mi je zdelo samoumevno, da je potrebno čim boljše poznanje življenja in delo tistih, ki so nam stroko ustvarili in ker nam spisi o njih ... razkrivajo tudi vprašanja, ki so jih v svoji znanosti načelnjali, obravnavali ali puščali odprta (Novak 1986: 3).

Ko je začel leta 1940 med prvimi študenti ljubljanske univerze študirati etnologijo, je takoj »začel iskati vire za razvoj te vede pri Slovencih, pri drugih južnih Slovanih in drugod po svetu« (prav tam). Po prekinitvi študija etnologije leta 1940 pa je leta 1941, ko je obiskoval seminar Milovana Gavazzija v Zagrebu, in pozneje v Vojvodini začel izpisovati v dva velika šolska zvezka »vse, kar zadeva raziskovanje slovenske ljudske kulture« (Novak 1986: 3) ter dodal: »Kot kaže uvod v te zapiske, nisem nameraval nič manj kot z dopolnjenim gradivom v boljših razmerah napisati – zgodovino slovenske etnologije«, in to tedaj, ko ni bilo na to temo napisanega še nič. Že leta 1944 je za znamenitega madžarskega etnologa Bela Gundo celo napisal prvi tovrstni članek v madžarščini. Prav na simpoziju ob 100-letnici Novakovega rojstva v Beltincih pa je Marija Kozar-Mukič ta članek prvič podrobneje predstavila večini slovenskih etnologov. Silno zanimivo bi bilo seveda poznati Novakov članek v celoti in podrobneje primerjati prvi članek o zgodovini slovenskih etnoloških prizadevanj, ki ga je istega leta, to je 1944, za prvo knjigo *Narodopisja Slovencev* napisal France Kotnik. Novak je pozneje zgodovinski razvoj vede seveda še proučeval in leta 1958 napisal podoben članek o razvoju jugoslovanske etnologije za *Slovenský Národopis*. Leta 1962 je napisal kratek pregled razvoja enologije pri Slovencih za *Zeitschrift für slavische Philologie* (natančnejši podatki o obeh člankih v Novak 1986: 4–5).

Tudi v knjigi *Slovenska ljudska kultura* (Novak 1960) je prvič v slovenščini – čeprav le na nekaj straneh – strnil podobo razvoja slovenske etnologije, nato pa pod Novakovim peresom nastajali različni priložnostni članki na omenjeno temo, posvečeni posameznim pomembnejšim avtorjem, nekrologi številnim etnologom, spominski članki ob njihovih različnih obletnicah. Ti članki so nato preraščali v krajše in daljše, temeljitejše raziskave.

Iz omenjenih je nastala Novakova knjiga *Raziskovalci slovenskega življenja*, ki je »nadrobno odkrivala prizadevanja raziskovalcev slovenskega ljudskega življenja od Linharta in Hacqueta do naših dni, da bi prikazali tvarne, družbene in duhovne sestavine naše starejše in novejše kmečke omike ter njeno povezavo z evropskim svetom« (Novak 1980: 369). Novak je v njej porabil številne svoje v *Slovenskem etnografu* ali *Traditionesu* objavljene prispevke in za »pričujočo razpravo dopisal nova poglavja, da je dopolnil in povezal svoja prejšnja dognanja«. V njej pa je zbral

portrete naših mož, ki so, bodisi zgolj iz ljubezni bodisi iz znanstvenih namenov ustvarjali zgodovino naše etnolo-

gije. Iz opisov njihovega življenja in dela raste pred nami prikaz razvoja neke vede, ki jo danes spet uvrščamo med prvenstvene nacionalne vede in ki se je kot taka močno uveljavila (Novak 1980: zadnja platnica).

Zdi se, da bo za »popolno« znanstveno podobo Vilka Novaka – etnologa odločilna prav analiza njegovega dela na področju razkrivanja zgodovine vede. Vilko Novak in njegovo delo sta na tem področju nekaj ocen že dobila; za Jurija Fikfaka prav Novak »v svojem delu z različno pozornostjo zajame velik spekter narodopisnega dela, tudi tistega nepriznanega od prejšnjih raziskovalcev ...« (1999: 12–13). Novakovi prikazi etnološkega dela v času razsvetljenstva in njegova analiza dela Antona Tomaža Linhartarja, ki so tega »pokazala v novi luči« (glej Novak 1982: 280), so očitno močno vplivali na velik premik v iskanju nove identitete etnologije: »Etnologija je plod razsvetljenstva, ne romantike, kot bi se zdelo spričo odmevnosti, ki jo je doživljala etnološka misel v razdobju romantizma« (Kremenšek 1979: 410). In prav Novakova analiza poglavitnih predstavnikov slovenske etnološke misli v času razsvetljenstva, Linhartarja, Hacqueta in Košiča, po Kremenškovem mnenju kaže, »da je bila tedanja etnološka misel na Slovenskem v najneposrednejši zvezi s sočasnim dogajanjem v drugih delih Evrope« (Kremenšek 1979: 412).

Na tej točki smo prispeli do sklepnega dela razprave, v katerem lahko poskušamo ugotoviti, s kakšnimi podobami Vilka Novaka smo se doslej soočali, in poskušamo odgovoriti na vprašanje, ali te njegove različne podobe skupaj že lahko dajo, če že ne »resnične« in objektivne historične slike življenja in dela, pa vsaj kolikor toliko uravnoteženo sliko Vilka Novaka? Odgovor je seveda nikalen; v nanizanih Novakovih podobah manjka marsikaj, kar je pomembno za vsako – tudi biografsko – pisanje o zgodovini vede. Jurij Fikfak pri tem poudarja pritegnitev prispevkov, ki bi jih lahko opisali kot »trivialno – neznano ali obrobno narodopisje, narodopisje malih člančičev in objav ljudskih pesmic, opisov krajev, ipd.« (Fikfak 1999: 10), pa tudi upoštevanje »zmot, stranpoti, neuspešnih rezultatov in neznanstvenih poskusov« (Fikfak 1999: 9). V Novakovem znanstvenem in strokovnem delu smo že v tem skromnem poskusu očitno naleteli na eno in drugo. Tudi sledove »aktualizacije zgodovinskih vprašanj, (ki so) skoraj vedno v službi današnjih potreb«, najdemo v njegovem delu, prav tako pa je Novak s tem, ko je izbiral pomembne predstavnike svoje vede, hkrati izbiral in zagovarjal tudi »smer in horizont, ki ju zastopa in ponuja današnja, zelena podoba zgodovine vede« (Fikfak 1999: 9).

A to še ni vse; pogledi na delo in življenje Vilka Novaka in doslej izrisane podobe bi morali še le prerasti iz *kitchen-table affair* zgodovine, s kakršno imamo največkrat opravka in ki raste iz znanja in vedenja mnogih, ki se vanjo vpletajo z naracijo in (re)naracijo anekdot, govoric, seveda pa tudi z resnimi poskusi branja in pisanja, ki pa nato nazadnje z našim poučevanjem (študentov) in vsem našim pisanjem postajajo nekakšna kolektivna »insajderska« zgodovina za kolege in študente, ki pa vendar temelji predvsem na analizi idej. Da bi taka nova podoba Vilka

Novaka postala »kvalitetna zgodovina vede«, za kakršno se zavzema David Mills (2008: 2–3), pa ji manjka predvsem resne in temeljite, vsestranske analize vplivov preostalih treh »I-jev« – poleg analize idej še analize individuumov (osebnih in značajskih potez glavnih protagonistov vede), analize identitet in analize institucij. Tako podobo Vilka Novaka (kot tudi etnologije in antropologije nasploh) pa še čakamo.

Viri in literatura

BOGATAJ, Janez: Študentom je bil več kot le profesor: Prof. dr. Vilko Novak 1909–2003. *Etnolog* 13, 2002: 577–581.

FIKFAK, Jurij: *Ljudstvo mora spoznati sebe: Podobe narodopisja v drugi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1999.

JEZERNIK, Božidar: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. V: Jadranka Šumi (ur.), *Zbornik 1919–1999*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2000, 175–176.

KOZAR-MUKIČ Marija: Vilko Novak – ogrski Slovenec. *Vestnik* 33, april 2009.

KREMENŠEK, Slavko: Razsvetljenstvo in etnološka misel. V: *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1979, 409–419.

KREMENŠEK, Slavko: Ob jubileju univerzitetnega prof. dr. Vilka Novaka. *Traditiones* 18, 1989: 55–59.

KUKLICK, Henrika: *A new history of Anthropology*. Malden in Oxford: Blackwell Publishing, 2008.

MILLS, David: Difficult Folk? *A Political History of Social Anthropology*. New York in Oxford: Bergahn Books, 2008.

MURŠIČ, Rajko: Teaching Anthropology in Slovenia: »Smal« Languages – Chaos in the field? V: Dorle Drackle, Iain Edgar in Thomas K. Shippers (ur.), *Educational Studies of European Social Anthropology*. New York in Oxford: Bergahn Books, 2004.

MURŠIČ, Rajko: Kontinuiteta univerzitetnega poučevanja »etnologije z etnografijo« pod Nikom Zupaničem v luči sodobnega študija »etnologije in kulturne antropologije«. V: Rajko Muršič in Mihaela Hudelja (ur.), *Niko Zupanič, njegovo delo, čas in prostor*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 1989.

NOVAK, Vilko: *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1960.

NOVAK, Vilko: Znani in neznani Linhart. *Traditiones* 7–9 (1978–1980), 1982: 279–280.

NOVAK, Vilko: *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986.

RAMŠAK, Mojca in Ingrid Slavec Gradišnik: Vilko Novak. V: Angelos Baš (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004, 367–368.

RITUPER, Jože: Vilko Novak: Sloveniji predstavil družbeno in duhovno kulturo Prekmurja. *Vestnik* 33, april 2009: 8–9.

SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid: »Delal sem za dve stroki in še za fakulteto«: Namesto biografije. V: *Kolesar s filozofske: Zbornik v počastitev 90-letnice prof. dr. Vilka Novaka* (Zupaničeva knjižnica; 4). Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2004.

SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid: Ethnographic legacies: Niko Kuret. *Folklore* 34 (Tartu Estonia), 2004: 57–72. Objavljeno tudi na spletu: <http://haldjas.folklore.ee/folklore/vol34/kuret.pdf>, avgust 2009.

The Images of Vilko Novak

In the course of his long life, there were many occasions to celebrate important anniversaries of Vilko Novak. The number of reviews and outlines, both brief and extensive, of his life and work is increasingly longer; as indicated by the conference commemorating the 100th anniversary of his birth (Beltinci, August 20–21, 2009), it is likely to become even longer. Many authors have merely repeated the already expressed sentiments, appraisals, views, and opinions, thus constructing a firmly-established framework that is difficult to transcend. This paper does not offer a holistic (re)interpretation of Novak's role and significance in Slovene, Yugoslav, and European ethnologies; only a comprehensive monographic analysis of his exceptional scholarship could accomplish this task. Rather than this, the paper focuses only on certain important points of departure. They are based on a critical examination of some of Novak's publications, biographical and bibliographical articles, memorial articles, and short notes on his life and work that have been written since 1989. It will outline the images of Vilko Novak that have so far been formed in the history of ethnology. The paper argues that instead of merely one, there are several images of Vilko Novak, and they have been clearly suggested in scientific as well as popular and memorial texts that examined his personality and work. While many of these have largely praised his work and have acquired almost mythical characteristics there have been some, particularly in the last decades, more critical evaluations and (re)interpretations of its significance for the development of ethnology as well as anthropology. Rather than diminishing or increasing the importance and reputation of Novak's personal image and achievements, which will doubtlessly remain firmly embedded in historic reviews of Slovene ethnology, they emphasize different, or so far neglected, elements. These factors have been the inevitable consequence of new times and of different views and concepts in ethnology and anthropology. This paper will present yet another image based on Novak's extensive writings on the history of ethnology. Novak's interest in this topic was manifested early in his professional career, and certainly before his first lengthy text on the subject was published by France Kotnik in *Narodopisje Slovencev* in 1944. In his most extensive text pertaining to this topic, *Raziskovalci slovenskega življenja* (Researchers of Slovene Lifestyle, 1986), Novak wrote the following: »Even as a Slavacist, I was eagerly interested in the history of ethnology. It seemed only natural that it is imperative to learn about the life and work of those who have created our discipline. The texts written about these people [...] also reveal questions and subjects their scholarship had opened, examined, or perhaps left unanswered.«

